

ارزیابی اثرات پیوستن به سازمان تجارت جهانی بر صادرات صنایع شیمیایی (مطالعه موردی: محصولات دارویی)

سحر شکری^{۱*}؛ دکتر اورانوس پریور^۲؛ دکتر بیژن صفوی^۳

تاریخ دریافت: ۹۰/۱۱/۱۱ تاریخ پذیرش: ۹۱/۴/۲۷

چکیده

سازمان تجارت جهانی، سازمانی بین‌المللی است که قوانین، قواعد و رویه‌های حاکم بر روابط تجاری اعضا را تعیین و بر اجرای آنها نظارت می‌کند. در این مقاله در نظر است تأثیر عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی بر صادرات صنایع محصولات دارویی طی دوره ۱۳۸۶-۱۳۶۷ ارزیابی شود. برای این منظور از معیار ادغام تجارت بین‌المللی به‌عنوان معیار جهانی شدن استفاده شده، سپس با بهره‌گیری از رویکرد اقتصادسنجی و روش OLS، اثر پیوستن به سازمان تجارت جهانی بر صادرات این محصولات تعیین می‌شود. نتایج نشان از آن دارد که با پیوستن به سازمان تجارت جهانی و بهره‌گیری از تجارت آزاد، صادرات محصولات دارویی افزایش می‌یابد.

واژه‌های کلیدی: سازمان تجارت جهانی، ادغام تجارت بین‌المللی، سطح تجارت بین‌الملل

۱. مقدمه

براساس نظریه‌های موجود، یکی از آثار عضویت در سازمان تجارت جهانی، تأثیرپذیری توان رقابتی و رقابت‌پذیری^۲ بنگاه‌ها در فرآیند جهانی شدن^۳ و گسترش صادرات محصولات کشورهای عضو است (ولی‌بیگی و سیف، ۱۳۸۲). از آنجا که تولیدات محصولات دارویی در کشور از مهم‌ترین مقوله‌های سیاستی و امنیتی است و جایگاه ویژه‌ای در بین تولیدات محصولات شیمیایی دارد در این تحقیق، اثر پیوستن به سازمان تجارت جهانی بر صادرات محصولات دارویی ارزیابی می‌شود و این فرض که به‌دنبال پیوستن به سازمان تجارت جهانی صادرات این محصولات افزایش می‌یابد، آزمون می‌شود.

سازمان تجارت جهانی^۱ با بیش از ۱۴۴ عضو، یکی از بزرگ‌ترین سازمان‌های اقتصادی در سطح بین‌المللی است که در حال حاضر بسیاری از کشورهای جهان در عضویت (دائمی یا ناظر) آن هستند. سازمان تجارت جهانی با هدف تسهیل تجارت بین کشورها از طریق ایجاد شرایط منصفانه و عادلانه برای رقابت، ارتقای سطح زندگی و درآمد، ایجاد اشتغال کامل، توسعه تولید و بهره‌برداری بهینه از منابع جهان حتی در بخش خدمات، کمک به مشارکت فعال کشورهای در حال توسعه و گسترش صادرات در تجارت جهانی در سال ۱۹۹۵ میلادی تأسیس شد (یعقوبی، ۱۳۹۰).

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد اقتصاد (نویسنده مسئول)

^۲ عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد تهران جنوب

^۳ عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد تهران جنوب

* پست الکترونیکی نویسنده اصلی: shokri.sahar@gmail.com

۳. روش تحقیق

به منظور آگاهی از اثرات پیوستن به سازمان تجارت جهانی بر صادرات محصولات دارویی به شاخصی نیاز است که بتوان تأثیر آن را بر صادرات این محصولات ارزیابی کرد. در این تحقیق از دو معیار سطح تجارت بین‌المللی^۴ و ادغام تجارت بین‌المللی^۵ استفاده شده است (نظری و بازرگانی‌نیا، ۱۳۸۳).

۳-۱. معیار سطح تجارت بین‌المللی

این معیار برای تمایز صنعت‌ها با ارتباطات بین‌المللی کمتر و بیشتر است. LIT، سهم تجارت بین‌المللی در ارتباط با کل مصرف صنعت (نسبت به سایر بازار) است:

$$LIT_{it} = \frac{X_{it} + M_{it}}{Y_{it} + M_{it} - X_{it}}$$

جدول ۱. مطالعات انجام گرفته در ایران

نتیجه	سال	محقق
به دنبال پیوستن به سازمان تجارت جهانی، قدرت رقابت صنعت قطعات خودروسازی افزایش می‌یابد.	۱۳۸۲	ولی بیگ و سیف
جهانی شدن، اثری منفی و معکوس بر صادرات صنایع نساجی، پوشاک و چرم دارد.	۱۳۸۳	نظری و بازرگانی‌نیا
پیوستن به سازمان تجارت جهانی، اثرات مثبتی بر صادرات صنایع فلزات اساسی کشور دارد.	۱۳۸۳	نظری و محمودی
به دنبال جهانی شدن، صادرات غیرنفتی افزایش می‌یابد.	۱۳۸۸	ابریشمی و گرجی
پیوستن به سازمان تجارت جهانی موجب بهبود تولیدات پنبه در ایران می‌شود.	۱۳۸۸	خلیل‌زاده
آزادسازی تجاری، باعث افزایش واردات گندم به ایران می‌شود.	۱۳۸۹	قبادی و افقه
به دنبال پیوستن به سازمان تجارت جهانی، صادرات فرش دستباف ایران افزایش می‌یابد.	۱۳۹۰	یعقوبی

جدول ۲. مطالعات انجام گرفته در خارج از ایران

نتیجه	سال	محقق
آزادسازی تجاری، صادرات شکر در جزایر کارائیب را کاهش می‌دهد.	۲۰۰۱	احمد ^۱
رشد صادرات غیرنفتی در نیجریه پس از پیوستن به سازمان تجارت جهانی در کوتاه‌مدت بیشتر از بلندمدت است.	۲۰۰۴	اوکو ^۲
پیوستن به سازمان تجارت جهانی موجب گسترش صادرات و افزایش رشد تولید ناخالص داخلی کشور چین می‌شود.	۲۰۰۸	چو ^۳
با جهانی شدن ایران، صادرات غیرنفتی افزایش می‌یابد.	۲۰۰۹	مهرآرا

LIT سطح تجارت بین‌المللی، X_i صادرات، M_i واردات و Y_i ارزش تولیدات است. LIT کوچک‌تر نشان می‌دهد که صنعت با توجه به حجم کم تولید خود، کمتر در تجارت شرکت می‌کند و برعکس. LIT اگرچه شاخص بسیار

1. Ahmed, Belal

2. Okoh, Rosemary N.

3. Chow, Gregory C

4. Level of International Trade

5. Integration of International Trade

فقط صادرات یا واردات را شامل می‌شود. یک نیز بیانگر تجارت درون صنعتی کامل است (صادرات برابر واردات). در این شاخص، متغیر تولید وارد نمی‌شود. این معیار برای محصولات دارویی برآورد شده و در جدول (۴) آمده است:

جدول ۴. مقدار IIT برای محصولات دارویی - سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۶۷

سال	IIT	سال	IIT
۱۳۶۷	۰/۰۳۴۵	۱۳۶۷	۰/۰۱۱
۱۳۶۸	۰/۰۴۱	۱۳۶۸	۰/۰۲۴
۱۳۶۹	۰/۰۵۹	۱۳۶۹	۰/۰۰۶۸
۱۳۷۰	۰/۰۶۹	۱۳۸۰	۰/۰۲۳۳
۱۳۷۱	۰/۱	۱۳۸۱	۰/۰۳۴
۱۳۷۲	۰/۱۳	۱۳۸۲	۰/۰۰۷
۱۳۷۳	۰/۱۳	۱۳۸۳	۰/۰۲۳
۱۳۷۴	۰/۱۵۴	۱۳۸۴	۰/۰۱۱
۱۳۷۵	۰/۱۴۹	۱۳۸۵	۰/۰۱۷
۱۳۷۶	۰/۱۴	۱۳۸۶	۰/۰۱۷۷

مأخذ: یافته‌های تحقیق

مناسبی است، فقط شرط لازم محسوب می‌شود. این معیار برای محصولات دارویی برآورد شده و در قالب جدول (۳) ارائه شده است.

جدول ۳. مقدار LIT برای محصولات دارویی - سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۶۷

سال	LIT	سال	LIT
۱۳۶۷	۰/۱۵۵	۱۳۷۷	۰/۲
۱۳۶۸	۰/۰۸	۱۳۷۸	۰/۱۷۶
۱۳۶۹	۰/۱۶	۱۳۷۹	۰/۱۵۶
۱۳۷۰	۰/۱	۱۳۸۰	۰/۱۸۱
۱۳۷۱	۰/۰۶۸	۱۳۸۱	۰/۴۳
۱۳۷۲	۰/۲۸۸	۱۳۸۲	۰/۴
۱۳۷۳	۰/۳۲۸	۱۳۸۳	۰/۴۱
۱۳۷۴	۰/۳۳۶	۱۳۸۴	۰/۴۱
۱۳۷۵	۰/۳۰۷	۱۳۸۵	۰/۳۳۹
۱۳۷۶	۰/۲۲۴	۱۳۸۶	۰/۴

مأخذ: یافته‌های تحقیق

۳-۲. معیار ادغام تجارت بین‌المللی

با این معیار، ادغام جهانی یک صنعت اندازه‌گیری می‌شود:

$$IIT_{it} = 1 - \frac{|X_{it} - M_{it}|}{M_{it} + X_{it}}$$

IIT ادغام تجارت بین‌المللی، X_i صادرات، و M_i واردات است.

طبق تعریف، IIT بین صفر و یک قرار می‌گیرد. صفر نشان‌دهنده نبودن تجارت در درون صنعت است، یعنی تجارت

نتایج دلالت دارند که IIT شاخص بسیار مناسبی برای نشان دادن روند جهانی شدن است، در عین حال، استفاده از این دو شاخص به‌طور همزمان قابل اعتمادتر است. دو معیار معرفی شده، با هم، تشخیص چهار نوع بخش بین‌المللی را ممکن می‌سازد (خلیل‌زاده، ۱۳۸۸).

جدول ۵: انواع صنعت یا بخش بین‌الملل

LIT	1	جهانی یکپارچه (D)	جهانی ساده (C)
	0.5	حده جاب داخلی (A)	چند جابته داخلی تر حل انتقال (B)
	0	1	0
		IIT	

۴. معرفی الگوی صادرات

یکی از محورهای اساسی در بخش سیاست‌های اقتصادی، ارتقای موقعیت کشور در تجارت بین‌الملل و اقتصاد جهانی است. به منظور حرکت به سمت اقتصاد چندمحصولی در صادرات، جهت‌گیری سیاست‌های صادراتی باید به سود کالاهایی تغییر یابد که ایران در آنها مزیت نسبی دارد. توجه به صادرات و اقدامات مؤثر در جهت بهبود آن، نیازمند ایجاد محیط رقابتی برای پیشبرد آن است.

از آنجا که تجارت در اقتصاد پیچیده جهان امروز، تجارتی در شرایط مساوی و در عرصه رقابت کامل نیست و موفقیت در آن بدون تدوین سیاست‌های تجاری توسط مدیران تقریباً محال می‌نماید، پیشرفت مداوم و ارتقای تجاری، حضور فعال‌تر در عرصه تجارت جهانی و روبه‌رو شدن با راهکار کشورهای دیگر را می‌طلبد. بنابراین انضباط، قانونمندی و ثبات در روابط اقتصادی بین‌المللی کشور و به تبع آن، سیاست‌ها، برنامه‌ها، مقررات و قوانین، تصمیمات و روابط و فعالیت‌های اقتصادی داخل باعث می‌شوند در میان مدت شرایطی ایجاد کنیم که با استفاده از آن، استراتژی مشخص‌تری برای صادرات در بخش‌هایی که ایران در آن از مزیت نسبی برخوردار است، داشته باشیم (ابریشمی و گرچی، ۱۳۸۸).

در این بخش، مدلی در خصوص تابع صادرات ارائه شده است. متغیرهای در نظر گرفته شده برای تخمین تابع صادرات عبارتند از:

$$XD = F \left\{ XD(-1), IIT, \frac{PX}{PM}, VA \right\}$$

XD ارزش دلاری صادرات محصولات دارویی، P_X شاخص قیمت کالاهای صادرات طی دوره مورد نظر، P_M شاخص قیمت کالاهای وارداتی طی دوره مورد نظر، $XD(-1)$ ارزش دلاری صادرات محصولات دارویی با یک دوره وقفه، IIT معیار ادغام تجارت بین‌الملل، VA ارزش افزوده محصولات دارویی.

مدل در نظر گرفته شده برای تابع صادرات به شکل زیر است:

$$LXD = LA + \alpha LXD(-1) + \beta LIIT + \lambda L\left(\frac{PX}{PM}\right) + \gamma LVA + U_t$$

بنا بر این دو معیار IIT و LIT با هم تشخیص چهار نوع صنعت بین‌المللی را ممکن می‌سازد:

(الف) صنعت چندجانبه داخلی: در این حالت، رقابت در هر کشور، مستقل از بقیه کشورها است. LIT کوچک‌تر به همراه IIT بزرگ نشان می‌دهد که صادرات و واردات، نقش مسلط ندارند و صنعت از نوع چندجانبه داخلی است. IIT و LIT با هم این واقعیت را منعکس می‌کنند که واردات و صادرات گرچه در تعادلند، بخش کوچکی از تولید داخلی محسوب می‌شوند.

(ب) صنعت چندجانبه داخلی در حال انتقال: در این حالت، LIT کوچک (برتری کم صادرات یا واردات) است که مراحل بالاتری از جهانی شدن را در مقایسه با حالت «الف» نشان می‌دهد. در این مرحله، تأکید نسبتاً معناداری روی صادرات یا واردات وجود دارد.

(ج) صنعت جهانی ساده: در این حالت، دامنه رقابت صنعت وسیع می‌شود و از مرزهای ملی فراتر می‌رود. در این مورد، LIT بالا نشان‌دهنده ارتباط بین‌المللی بالا و IIT کوچک بیانگر تجارت با برتری اندک صادرات است. چنین صنعتی، محصولات نهایی یا تقریباً نهایی را به کشورهای دیگر صادر می‌کند.

(د) صنعت جهانی یکپارچه: در این حالت، رقابت بین‌المللی بالایی برقرار است و مزیت نسبی از پراکنش جغرافیایی فعالیت‌های ارزش‌افزا حاصل می‌شود. IIT و LIT بزرگ در این حالت، بیان‌کننده تجارت جهانی مسلط بر صنعت داخلی است. به عبارت دیگر، در این حالت واردات و صادرات زیاد صورت می‌گیرد.

بررسی دو شاخص محاسبه شده نشان می‌دهد که این صنعت در منطقه چندجانبه داخلی در حال انتقال (منطقه B) قرار دارد که مراحل بالاتری از جهانی شدن در مقایسه با حالت چند جانبه داخلی است. در این مرحله، تأکید نسبتاً معناداری روی صادرات یا واردات وجود دارد. بنابراین همان‌گونه که مشخص است و بررسی همزمان دو شاخص نشان می‌دهد، این صنعت در مرحله انتقال است و هنوز در روند جهانی‌شدن قرار نگرفته است.

ایستایی متغیرها نشان می‌دهد که متغیرها پس از یک‌بار تفاضل‌گیری ایستا می‌شوند، بنابراین یک ریشه واحد دارند. در چنین حالتی، برای اینکه رگرسیون انجام شده کاذب نباشد از روش انگل - گرنجر استفاده می‌شود؛ به این صورت که ابتدا جملات خطای حاصل از تخمین مدل به روش OLS^۲ را به دست می‌آورند، سپس به روش دیکی - فولر تعمیم یافته (ADF)، ایستایی جملات خطا را می‌آزمایند. نتایج آزمون ایستایی باقیمانده تابع صادرات در جدول (۶) ارائه شده است.

LXD لگاریتم طبیعی ارزش دلاری صادرات محصولات دارویی، LXD(-1) لگاریتم طبیعی ارزش دلاری صادرات محصولات دارویی با یک دوره وقفه، LIIT لگاریتم طبیعی معیار ادغام تجارت بین‌الملل، $L(P_X/P_M)$ لگاریتم طبیعی نسبت شاخص قیمت کالاهای صادراتی به شاخص قیمت کالاهای وارداتی، LVA لگاریتم طبیعی ارزش افزوده محصولات دارویی و ضرایب کشش‌ها هستند. پیش از تخمین مدل، باید از ایستایی یا نایستایی داده‌ها با استفاده آزمون ریشه واحد^۱ آگاه شد (گجراتی، ۱۳۸۳).

جدول ۶ نتیجه آزمون دیکی - فولر تعمیم‌یافته در سطح برای باقیمانده تابع صادرات

سری زمانی	نوع آزمون	مقدار آماره با عرض از مبدأ	مقدار آماره با عرض از مبدأ و روند	مقدار آماره بدون عرض از مبدأ و روند
باقیمانده تابع	ADF	-۵/۹۷	-۶/۰۰۳	-۶/۰۸
مقادیر بحرانی آزمون در سطح ۱۰ درصد	ADF	-۲/۶۸	-۳/۳۲	-۱/۶۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق

همان‌طور که ضریب شاخص IIT نشان می‌دهد، پیوستن به سازمان تجارت جهانی تأثیر مثبتی بر عرضه صادرات محصولات دارویی دارد و کشش صادرات به این شاخص ۰/۸ است. در این الگو، نسبت شاخص قیمت صادرات به واردات، ارزش افزوده و صادرات دوره قبل به ترتیب با کشش‌های ۰/۹۱، ۰/۵۶ و ۰/۲۱ بر صادرات محصولات دارویی تأثیر داشته‌اند.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

هدف کشور از پیوستن به سازمان تجارت جهانی، ایجاد شرایطی است که بتوان در قالب آن به گسترش صادرات مبادرت کرد. تولید کالا و خدمات در صورتی رقابتی خواهند بود که در مقایسه با کالاها و خدمات مشابه در کشورهای دیگر، ارزان‌تر و یا با کیفیت بالاتر تولید شوند. در واقع، هدف ایجاد شرایطی است که تولید کالا و خدمات با توجه به شرایط مطلوبی که کشور ما از نظر موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیک دارد، بهتر شود و با در اختیار داشتن منابع طبیعی فراوان و ارزان

تابع صادرات تخمین زده شده به شکل زیر است:

$$LXD = 1.22 + 0.21LXD(-1) + 0.80LIIT + 0.91L\left(\frac{P_X}{P_M}\right) + 0.56LV$$

(2.44) (3.01) (6.93) (2.51) (1.07)

[0.0282] [0.0093] [0.0000] [0.0494] [0.3013]

R²=0.97 F=136.1 D-W= 1.99

(ارقام داخل پرانتز، آماره t و ارقام داخل براکت احتمال را نشان می‌دهند)

به علت وجود متغیر وابسته با یک دوره وقفه، جهت بررسی آزمون خودهمبستگی باید آزمون H-دوربین^۳ انجام گیرد. چنانچه آماره H-دوربین در محدوده ۱/۹۶ و ۱/۹۶- قرار گیرد، حاکی از آن است که خودهمبستگی در مدل ارائه شده وجود ندارد. در این مدل، H-D محاسبه شده که ۰/۰۲۵- است و از آنجا که این عدد بین ۱/۹۶ و ۱/۹۶- قرار می‌گیرد در این مدل خودهمبستگی وجود ندارد. ضریب تشخیص الگو بیانگر آن است که متغیرهای مستقل ۹۷ درصد از تغییرات صادرات محصولات دارویی را توضیح می‌دهند. همچنین، آماره F مبین مناسب بودن کل الگو است.

1. Unit Root Test

2. Ordinary Least Squares

3. $H-D = (1-DW/2) \left(\sqrt{\frac{n}{1-n \cdot \text{var}(\beta)}} \right)$

Var(β)، واریانس متغیر درون‌زای با وقفه است.

بین‌المللی و بهبود کیفیت این محصولات، صادرات این محصولات را به سایر کشورها افزایش دهد.

— قوانین و مقررات صادرات و واردات ضمن حمایت از تولیدات داخلی با هدف توسعه صادرات تدوین شوند.

— ارتباطات و همکاری با دیگر مجامع منطقه‌ای و بین‌المللی تقویت شود.

اگرچه پیوستن به سازمان تجارت جهانی اثر مثبتی بر صادرات محصولات دارویی دارد، این پدیده ممکن است اثرات متفاوتی بر سایر فعالیت‌های کشور داشته باشد، از این رو انجام مطالعات مشابه برای سایر فعالیت‌های تولیدی و اقتصادی کشور امری ضروری است.

۶. مراجع

ابریشمی، حمید و ابراهیم گرجی (۱۳۸۸)، «اثر جهانی شدن بر صادرات غیرنفتی»، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی ۵۱، صفحات ۲۴-۱.

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش اقتصادی و ترازنامه سال‌های مختلف.

خلیل‌زاده، جواد (۱۳۸۸)، «ارزیابی نقش پیوستن به سازمان تجارت جهانی بر محصولات پنبه کشور»، ششمین کنفرانس اقتصاد کشاورزی ایران.

قبادی، صغری و افقه، سیدمرتضی (۱۳۸۹)، «بررسی اثرات آزادسازی تجاری بر تابع واردات گندم ایران»، نشریه اقتصاد و توسعه کشاورزی، ۲۴ صفحات ۵۳۲-۵۲۶.

گجراتی، دامور (۱۳۷۸)، مبانی اقتصادسنجی. ترجمه دکتر حمید ابریشمی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، صفحه ۹۰۷.

گمرک جمهوری اسلامی ایران، سالنامه‌های گمرک ایران در سال‌های مختلف.

مرکز آمار ایران، سالنامه‌های آماری سال‌های مختلف.

نظری، محسن و محمودی، سعید (۱۳۸۳) «اثر جهانی شدن بر صنایع فلزات اساسی»، نامه مفید ۴۲، صفحات ۱۳۶-۱۱۹.

نظری، محسن و بازرگانی‌نیا، معصومه (۱۳۸۳) «بررسی اثر جهانی شدن بر صنایع نساجی، پوشاک و چرم طی دوره ۱۳۷۸-۱۳۵۷»، مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۶۴، صفحات ۱۲۶-۱۰۳.

نوفرستی، محمد (۱۳۷۸)، ریشه واحد و هم‌جمع‌ی در اقتصادسنجی،

و وجود نیروی انسانی جوان در کشور از پیوستن به سازمان تجارت جهانی که به صورت طبیعی نیاز به بهره‌گیری از مزیت‌های کشور ما را فراهم می‌آورد- بهره‌گیری کامل به عمل آید. این امر جز با ایجاد بستر مناسب برای فعالیت‌ها و استفاده بهینه از مزیت‌های کشور امکان‌پذیر نخواهد بود.

با توجه به مدل یادشده می‌توان گفت که طی دوره مورد مطالعه، متغیر ادغام تجارت بین‌المللی اثر مثبت و معناداری بر صادرات محصولات دارویی داشته است. بنابراین فرض مدل مبنی بر افزایش صادرات محصولات دارویی در صورت عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی، پذیرفته می‌شود. به منظور حصول هر چه بهتر نتایج، موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

— از آنجا که محصولات دارویی زیرمجموعه صنایع شیمیایی است به نظر می‌رسد وظیفه نهادهای مربوط مانند وزارت صنایع و معادن، وزارت بهداشت و... آن خواهد بود که مزیت‌های کشور را در این زمینه شناسایی و تقویت کنند. برای مثال، کاهش موانع جهت ورود تولیدکنندگان جدید و ایجاد رقابت بیشتر به منظور تولید کالاهایی با کیفیت بهتر می‌تواند اثرگذار باشد.

— استفاده از استانداردها، مانند استانداردهای بهداشتی، می‌تواند در بهبود کیفیت محصولات و گسترش صادرات آنها تأثیر بسزایی داشته باشد.

— آمار گمرک نشان از آن دارد که داروهای حاوی آنتی‌بیوتیک، داروهای مخلوط شده یا نشده، داروهای خرده‌فروشی و آنتی‌سرم‌ها بیشترین سهم را از صادرات محصولات دارویی دارند و کشورهای واردکننده محصولات دارویی ایران را به طور عمده افغانستان، عراق، پاکستان، ترکمنستان و تاجیکستان تشکیل می‌دهند.

از یک طرف، با توجه به اینکه این کشورها بیشتر کشورهای همسایه هستند، کشور ایران می‌تواند با گسترش تنوع در محصولات صادراتی، بازار واردات محصولات دارویی این کشورها را در دست بگیرد. از طرف دیگر، با توجه به تولید زیادی که در این محصولات وجود دارد، می‌توان با حضور در بازارهای

Chow, Gregory C. "The Impact of Joining WTO on China's Economic", Princeton University, Princeton, NJ 08544.2008.

Okoh, N. Rosemary. March 2004. "Global Integration and Growth of Nigeria's Non-oil Exports", Department of Economics, Oxford, UK: Delta State University.P:21

Mehrara, Mohsen. 2009. "The Effect of Globalization on Non-Oil Export", *The 37th Economic Society of Australia conference*.

چاپ اول، تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.

ولی‌بیگی، حسن و سیف، الله‌مراد (۱۳۸۲)، «پیامدهای احتمالی عضویت در سازمان تجارت جهانی بر صنایع ایران؛ مطالعه موردی: صنعت قطعات خودرو»، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی ۲۶. صفحات ۷۴-۵۱.
یعقوبی، افسون (۱۳۹۰)، «بررسی پیوستن به سازمان تجارت جهانی بر صادرات فرش دستباف در ایران»، مجموعه مقالات سایت گمرک جمهوری اسلامی ایران.

Ahmed, Belal. 2001. "The Impact of Globalization on Caribbean Sugar Industry", *The Society for Caribbean Studies Annual Conference*, Vol2.ISSN1471-2024

